

NÚMERO ESPECIAL DEDICAT A POMPEU FABRA

SUMARI

- 1 Joan Martí i Castell ► Pompeu Fabra: la vigència d'una ideologia lingüística
- 2 Magí Camps ► Pompeu Fabra, el químic que va trobar la fórmula de la llengua
- 3 David Paloma ► La gramàtica més nostra
- 4 Gabriel Bibiloni ► Pompeu Fabra: la vocació de construir una llengua nacional
- 5 Albert Pla Nualart ► La topada de Fabra amb Alcover: la 'realpolitik' contra els ideals romàntics
- 6 Jordi Llavina ► L'obra mestra de Fabra
- 7 Joan A. Argenter ► Pompeu Fabra, artífex del català literari modern
- 8 Joan Veny ► Pompeu Fabra i la catalanofonia
- 9 Teresa Cabré ► Fabra: imprescindible en el passat, perdurable en el futur
- 10 Vicent Pitarch ► Cent anys de fabrisme al País Valencià
- 11 Jordi Mir ► Pompeu Fabra i la unitat de la llengua
- 12 Sebastià Alzamora ► 'Il miglior fabbro?' Fabra
- 13 Jordi Badia i Pujol ► Per què és tan important el nou Portal Pompeu Fabra?
- 14 Més sobre Pompeu Fabra i l'Any Fabra 2018

1 Pompeu Fabra: la vigència d'una ideologia lingüística

Joan Martí i Castell

Serra d'Or, núm. 698, febrer 2018

<http://www.pamsa.cat/pamsa/revista/sdo.html>

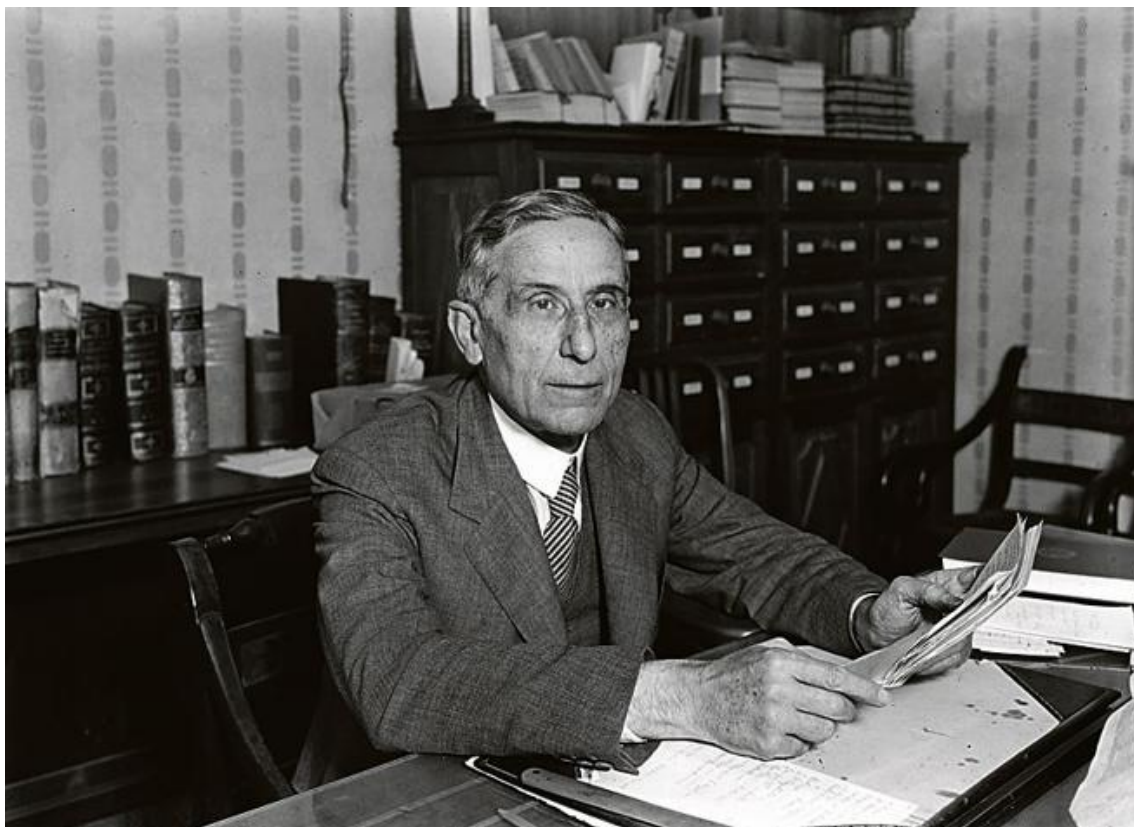
Han passat molts anys des que Pompeu Fabra elaborà i consolidà la normativa de la llengua catalana, i des que es feu, amb grans fatigues, que s'acceptés en tots els Països Catalans.

El transcórrer de la història demana que qualsevol obra sigui revisada, matisada, corregida, per a millorar-la, si cal. Tanmateix, respecte a la fabriana, em fa la impressió que s'ha produït un distanciament forçat, que podria desembocar en reelaboracions que provocarien perills greus quant a la supervivència del català.

En l'espai reduït de què dispenso, miraré de destacar algunes idees que el mestre considerà essencials, que em penso que encara ho són avui, i que, en canvi, potser no es mantenen amb la integritat que caldria.

A causa del fenomen de la globalització, que tendeix a l'homogeneïtzació perniciosa en benefici dels més poderosos, s'ha fet predominant la convicció reduccionista, pragmàtica i lesiva que les llengües serveixen solament per a comunicar-se, per a entendre's. Fabra en sabia moltes; pogué, per tant, experimentar la diferència en l'ús entre la que és pròpia i les altres. Les llengües són per a comunicar-se, certament, però esdevenen sovint, cadascuna en l'àmbit que li correspon, *elements vertebradors* principals dels col·lectius humans. S'ha difu-

minat sensiblement la relació *llengua/nació* o *llengua/idiosincràsia*, perquè hom ha relativitzat el sentit i la transcendència del concepte «identitat». Els idiomes no són asèptics: reflecteixen específicament la realitat. No sembla que hagi de perdre mai vigoria el principi capital de Fabra que la nació és la llengua tant com la llengua és la nació. Justament el valor capital de la codificació del català fou, sens dubte, l'objectiu de retornar-li el caràcter de *llengua nacional*, que amara tota la seva tasca i que presideix el seu capteniment personal: «Quan tractem de retrobar la nostra pàtria ens trobem en la unitat de la llengua» (Pompeu Fabra, *Obres Completes*; direcció: Jordi Mir i Joan Solà, vol. 9, Barcelona 2013, pàg. 380 [OC]); «Partint d'una llengua familiar hem arribat a aconseguir una llengua que és digna d'ésser la llengua nacional d'un poble culte» (OC, vol. 9, pàg. 363).

► Pompeu Fabra al seu despatx (ANC/Brangulí)

Conseqüència d'aquesta voluntat, s'anticipà sociolingüísticament a considerar l'*estatus* com la condició principal per a la seva normalització. Avui, convençuts que totes les llengües mereixen el mateix respecte, caiem en el parany de de-
duir-ne que totes són iguals. No. Com no som iguals les persones. Si més no, unes (llengües i persones) tenen més poder que unes altres i, per això, fre-
qüentment s'hi imposen. És lamentable, però ha estat sempre així. No hem de

desaprendre de Fabra que la normalitat del català depèn prioritàriament, més que del nombre de parlants, que també, del fet que no sigui una *llengua subordinada* a cap altra. Fabra perseguia el fi d'arribar a retrobar l'idioma modern «que hauria sortit de la nostra gloriosa llengua medieval sense l'acció pertorbadora de l'espanyol» (OC, vol. 7, Barcelona 2010, pàg. 436). Sabia del desequilibri enorme de forces entre el català i l'espanyol; *denuncià el bilingüisme català/castellà*, brutalment asimètric, imposat als Països Catalans: «l'ésser bilingüe és una cosa funesta per a un poble» (OC, vol. 9, pàg. 387); «com a nacionalistes no podem estar satisfets de l'Estatut ni de l'article que es refereix a l'ús de les dues llengües catalana i castellana alhora» (OC, vol. 9, pàg. 389). Als nostres dies, la realitat, en aquest sentit, no ha canviat substancialment. Això no obstant, s'ha estès la idea, fins i tot des del Govern de la Generalitat de Catalunya, que el català es troba en una situació prou sostenible i satisfactòria, puixant; la qual cosa empeny a actituds de relaxament en tots els sentits.

Fabra s'aplicà a ordenar l'idioma, conscient, tanmateix, que el fet mateix de posseir una prescripció en tots els nivells no era suficient; calia, endemés, deslliurar-lo de qualsevol dependència que el fes secundari, perquè no acabés essent residual. Per això, tot i que fou condescendent en els debats a la recerca de solucions normatives, mai no es deixà endur per l'actitud de mirar d'arribar a la construcció d'un *català fàcil*, que acontentés tothom, entre altres raons perquè advertia que era una finalitat absurda, sense cap sentit, que acabava servint per a justificar un major acostament encara al castellà. La *genuïnitat* fou un principi a què mai no renuncià, en favor precisament de salvaguardar-li l'esperit, sense el qual no podria mai ésser una llengua de prestigi, de poder; i per això tractà prioritàriament de llevar les *interferències abusives i opressives de l'espanyol*. Ni el costum, ni l'arrelament, ni l'amplitud d'ús no foren per a ell una justificació suficient per a acceptar castellanismes que ja s'hi havien introduït o que poguessin introduir-s'hi.

El català era amenaçat per l'espanyol i, consegüentment, calia que es tractés amb una cura especial, no pas com si fos una llengua sense conflictes de risc. Amb una intel·ligència diàfana, definí la labor de codificació fonamentalment com de *descastellanització* (llengua i poder): «L'obra de redreçament del català literari és sobretot una obra de descastellanització...» (OC, vol. 7, pàg. 137); «...si no ens corregim, el català esdevindrà un dialecte del castellà» (OC, vol. 9, pàg. 430). Considero que dissortadament aquests mots de Fabra actualment continuen essent plenament vigents; per paradoxal que pugui semblar, potser encara més que no en el seu temps, a causa del multilingüisme i de la consegüent debilitació de les identitats estesos arreu, que caracteritzen la mundialit-

zació. Nogensmenys, fa la impressió que una part important de la societat, sense excloure'n alguns professionals de la llengua, s'estima més la solució d'admetre —i fins i tot de readmetre!— formes de l'espanyol, com una operació de conciliació, sense comptar què significa exactament acollir influències de la llengua de l'Estat que es pretén que sigui predominant i fins i tot única. Per aquest camí, ens aboquem inconscientment en la via de la *invisibilitat creixent del català* en favor de la llengua subordinant.

He dit que Fabra fou condescendent, però cal afegir-hi que estava del tot convençut que una condició era indispensable: *la disciplina respecte a una sola normativa* compacta. Sense negar que en tots els nivells de la gramàtica hi ha casos que poden resoldre's amb més d'una possibilitat; sense deixar de comprendre que els registres socials i la pertinença geogràfica dels usuaris obliguen a una selecció adequada i, de vegades, relativament flexible, entengué que s'ha de qualificar *d'incorrecte, sense eufemismes, allò que ho és*. No fer preceptiu l'ús de les llengües implica l'abandó anàrquic de la classificació sense complexos de les solucions en bones o no bones, i el recurs a qualificacions «suaus» que impedeixen als parlants estar segurs del grau i la qualitat de llur competència, malgrat que ells mateixos vulguin ésser rigorosos i respectuosos. Per què hauríem de témer les expressions *parlar correctament o incorrectament*? No són, en la realitat de qualsevol idioma, les dues maneres d'emprar-lo? Fabra arribà a dir: «...en la majoria de les qüestions sintàctiques, els gramàtics es limiten a assenyalar la solució bona sense imposar-la [...] ja seria potser hora de convertir les innovacions facultatives en obligatòries...» (OC, vol. 7, pàg. 455). Ell, que no era purista; que sobresortí com a persona de bon gust, elegant, refinada, no s'estigué d'usar mots semànticament durs, de retret, per a rebutjar els errors lingüístics clars; n'esmento solament alguns ben especialment significatius: *supeditació, vergonya, traïció, intolerable, saboteig, extirpació, contaminació, invasió*... Pensava que no es podia permetre la delicadesa d'allò que avui qualifiquem de «políticament correcte»; estava segur que l'error consentit és molt més que una falta gramatical: és també i particularment un menyspreu inacceptable a la lleialtat lingüística i nacional. I crec que cap sociolingüista d'arreu podria desmentir amb arguments sòlids aquesta visió fabriana, fins i tot si l'apliquem a una llengua en situació no complicada, sinó d'estatus sòlid i de prestigi social destacable, sense conflictes.

El mestre separava, des de la complementarietat, l'*oralitat* i l'*escriptura*. Sabia que en totes les llengües hi ha una distància entre ambdues, però que calia salvar-ne el divorci. Entenia que els progressos en el millorament de la llengua literària havien de repercutir en el de la parlada espontàniament; i a l'inrevés,

que la socialització de determinats usos en l'oralitat podien integrar-se en l'escriptura. Em permeto d'opinar que no compartiria no solament un parlar molt contaminat que es reflecteix en la formalitat dels mitjans de comunicació, sinó tampoc una literatura de creació excessivament oberta a la permissió de solucions gens cultes, de les quals, als nostres dies, ben pocs es lamenten. Davant l'estat de degradació de l'idioma amb què es trobà, Fabra prengué com a punts de referència ineludibles el coneixement de la *literatura antiga*: «La coneixença del català antic ens ha permès de retrobar una gran part del nostre lèxic que havíem perdut [...] sobretot ens ha fornir els mitjans de redreçar la nostra sintaxi...» (OC, vol. 7, pàg. 602), i el dels *dialectes*, amb la convicció, això no obstant, que, a la fi, el català literari modèlic havia d'ésser el dels bons escriptors coetanis. Atorgava, doncs, als creadors de la prosa literària, juntament amb l'escola i els mitjans de comunicació, la responsabilitat social més decisiva per a consolidar un bon domini lingüístic dels parlants.

Era coneixedor de la *variació geolectal*, fins on ho permetien les circumstàncies i les publicacions científiques. Se li retreu que per a la codificació se centrés bàsicament en el dialecte central. Mai no ho negà. Les llengües neollatines han partit totes principalment d'un parlar per a construir-ne la normativa. Però en l'elaboració de la preceptiva aplicà sistemàticament, com a autoexigència metodològica, el *criteri composicional*; sabia que tots els dialectes són la llengua i que la llengua és el conjunt de tots els dialectes que li pertanyen. No obstant això, no se li escapà que la reivindicació d'incloure en la normativa solucions particularistes pot comportar una *actitud localista* que dugui a la fragmentació: «la nació que ens governa des de fora ha procurat —i procura encara—, per tots els mitjans, de fomentar i accentuar la divergència entre els països catalans» (OC, vol. 9, pàg. 680). Entengué que la construcció d'una llengua nacional és un procés que va de *l'heterogeneïtat a l'homogeneïtat*, i que la debilitat d'un idioma s'evidencia sobretot pel procés invers: de l'homogeneïtat a l'heterogeneïtat. La *unitat* nacional requereix la unitat lingüística, es retroalimenten: «Molts catalans semblen ignorar encara el que és una llengua literària. Nosaltres la tinguérem a l'edat mitjana, una llengua on traspuaven a penes les varietats dialectals, llavors existents com ara: ni Bernat Metge escrivia en el seu barceloní; ni Ausiàs March, en el seu valencià; ni Ramon Llull, en el seu mallorquí. El parlar peculiar de cada escriptor no feia sinó matisar lleument la llengua escrita sense rompre'n la unitat» (OC, vol. 9, pàg. 264).

En el camp de la *didàctica moderna de la llengua*, subratllà que s'hi ha de tenir com a finalitat principal l'ús correcte: «...es necessita la gramàtica, però no "massa" gramàtica [...] nosaltres no hem pas vingut tots en aquest món per

dedicar-nos a la lingüística [...] El que ens proposem nosaltres, els que ense-nyem català, és que els alumnes adquireixin aquells coneixements i aquelles regles que els siguin necessàries per escriure bé el català». (OC, vol. 9, pàg. 417-419); «L'essencial no és que el noi aprengui les definicions de les parts de l'oració, sinó que sàpiga distingir-les» (OC, vol. 2, Barcelona 2006, pàg. 209).

Que Fabra era meticulós i estricte en el respecte a la pulcritud i a l'exactitud, ho demostra, ultra que en tota la seva producció, amb sentiments personals, que l'arriben a desolar per un sol error; escriví el que segueix, del pròleg de la seva gramàtica de 1912, en castellà, que Joan Coromines qualificà d'obra mestra i de què Antoni M. Badia i Margarit afirmà que és la més sòlida de Fabra: «M'heu ben fastiguejat. No us avia dit que volia veure noves proves del pròleg? Gracies a la vostra precipitació, surt ara-l pròleg amb un bunyol [...] el bunyol d'ara no té remei. M'heu ben aigualit el goig de veure acabada la gramàtica» (OC, vol. 8, Barcelona 2011, pàg. 256).

Mario Roques, en el prefaci de la *Grammaire catalane* de Pompeu Fabra (París 1984), entre d'altres coses diu: «...*M. Fabra est autre chose qu'un grammairien [...] il est aussi un créateur et un législateur, un "docteur de la loi" [...] à unifier la diversité des parlers catalans et tout d'abord à mettre de l'ordre, de la régularité, de la simplicité et de la raison dans le chaos orthographique où se perdait encore le catalan*» (OC, vol. 2, pàgs. 525-526). La millor gratitud als bons mestres és seguir-ne l'exemple.

Vegeu també, del mateix autor, [Fabra, el futur d'una llengua nacional](#) (*El Punt Avui*, 20/02/2018)

2 Pompeu Fabra, el químic que va trobar la fórmula de la llengua

Magí Camps

La Vanguardia, 19 de febrer del 2018

<http://fitxers.cultura.gencat.cat/premsa/Fitxers/2018/1802456e-58705354.pdf>

Quan tenia 15 anys Pompeu Fabra va escriure als seus nebots, que estaven de vacances a Camprodon. La carta ha esdevingut cèlebre perquè documenta la presa de consciència lingüística del personatge, que comença escrivint en castellà i ell mateix es corregeix passant al català perquè és la llengua que parlen entre ells.

El 20 de febrer del 1868 Fabra va néixer a Gràcia, quan la vila encara era un municipi independent. La seva obra és encara vigent d'una manera fonamental en la cultura catalana, i per això és doblement sorprenent el que aquest enginyer químic va arribar a bastir amb les eines de la seva època. Potser la visió científica i l'esperit noucentista són les claus del seu èxit. Però el que és evident és que va ser un treballador nat, que treia rendiment de tot i no malbaratava esforços.

Amb 17 anys redacta un primer assaig de gramàtica catalana –que desa en un calaix– i l'any següent s'incorpora a la redacció de la revista *L'Avenç*, que justament al cap d'uns mesos canvia la capçalera a partir de les seves tesis ortogràfiques: *L'Avenç*. En un seguit d'escrits comença a definir el que serà la seva obra codificadora de la llengua catalana i, en aquest sentit, el 1892 publica [un substanciós article a *La Vanguardia*: “Sobre la reforma lingüística y ortográfica”](#).

Fabra només té 24 anys i alterna la passió per la llengua amb els estudis universitaris d'Enginyeria Química, però també troba el temps per aficionar-se a la música i promoure Wagner amb el grup de melòmans Els Trenta, i per traduir teatre. *La intrusa*, de Maurice Maeterlink, i *Espectres*, d'Henrik Ibsen –aquesta amb Casas-Carbó– són publicades a *L'Avenç* sense les hacs etimològiques, una de les propostes que Fabra defensava per a l'ortografia catalana –seguint el model de la italiana– i que finalment no va veure la llum normativa.

► Pompeu Fabra amb Josep Miracle, corregint les proves del *Diccionari general*

El 1902 obté una plaça de professor numerari a l'Escola Tècnica Superior d'Enginyers Industrials de Bilbao, i se n'hi va a viure, però no deixa de treballar per la llengua catalana malgrat la distància. Tot i així, hi ha firmes il·lustres, com Eugeni d'Ors i Josep Pous i Pagès, que publiquen articles en què demanen que torni a Catalunya per treballar en la primera línia de la codificació del català.

El 1907, vivint al País Basc, comença a treballar en el que serà la seva primera gramàtica, el mateix any que Enric Prat de la Riba funda l'Institut d'Estudis Catalans (IEC). El 1911, quan es crea la Secció Filològica, Fabra en forma part, juntament amb Antoni M. Alcover, que la presideix, Àngel Guimerà, Joan Maragall, Josep Carner... La distància, doncs, no és cap impediment perquè el mestre no deixi de treballar en la codificació de la llengua catalana. El 1912 finalment torna a Catalunya, deu anys més tard d'haver marxat a Bilbao, on han nascut les seves tres filles, quan li és adjudicada la càtedra de Llengua Catalana de la Universitat de Barcelona, creada per la Diputació a la seva mida.

Per si no té prou feina amb l'elaboració de les *Normes ortogràfiques* (1913) i la *Gramàtica* (1918), encara troba temps per presidir el PEN Club de Catalunya i ser el responsable últim de les traduccions dels clàssics grecs i llatins de la Fundació Bernat Metge (1923-1925). També presideix l'Ateneu Barcelonès, i es permet el luxe –no devia tenir prou temps– de rebutjar una plaça a la Reial Acadèmia Espanyola (1926).

Al voltant del 1930 Fabra concentra els esforços en el *Diccionari general de la llengua catalana* (1932), mentre per una banda lluita perquè la Taula de Lletres Valencianes no se separi de les normes de l'IEC i, de l'altra, contra les vel·leïtats panoccitanistes que afloren en alguns sectors durant la República.

Amb la Generalitat restaurada, Fabra és un personatge públic que no pot defugir la responsabilitat política. És per això que encara afegeix més càrrecs als que ja ocupava. En el vessant esportiu presideix la Unió Catalana de Federacions Esportives, i en el vessant educatiu és el president del patronat Estat-Generalitat de la Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939). El 1934 és empresonat pels fets del Sis d'Octubre al vapor *Uruguay*, que fa de vaixell presó. I el 1936 és nomenat director general de l'Ensenyament del Català de la Generalitat.

Els últims mesos de la guerra civil espanyola s'estableix a Sant Feliu de Codines, des d'on enfilà el camí de l'exili el 1939. Camí de França assumeix la presidència interina de la Institució de les Lletres Catalanes, i més endavant la de la Fundació Ramon Llull, que es crea a l'exili. Quan esclata la Segona Guerra Mundial refusa diverses ofertes per anar-se'n a Amèrica, tot i el perill que suposa viure a la França ocupada.

El 1945, quan el president Josep Irla crea el Govern de Catalunya a l'exili, el nomena conseller. El dia de Nadal del 1948 mor a Prada de Conflent, després d'haver dinat amb la família a Perpinyà. Mor a dos quarts de nou de la nit, sense haver abandonat mai “ni la tasca ni l'esperança”.

De vegades sembla que les coses funcionen correctament i no es veuen els desajustos fins que no hi ha un contratemps. En el cas de la codificació de la llengua que va fer Fabra, els quaranta anys de prohibicions i persecucions que van suposar la dictadura, més la torna que es va repetint cada dos per tres, demostren que, tot i ser enginyer químic, va trobar la fórmula per bastir uns fonaments a prova de bombes.

Com va escriure Josep Pla, “Fabra ha estat el català més important del nostre temps perquè és l'únic ciutadà d'aquest país, en aquesta època, que, havent-se proposat d'obtenir una determinada finalitat pública i general, ho aconseguí d'una manera explícita i indiscutible”.

Tot un senyor ben modern

Pompeu Fabra era tot un senyor, i aquest aspecte ho amarava tot. Si parlava d'ell mateix, deia que era “un home gris, sense relleus, sense biografia”. Però això era una cuirassa o, com diríem avui, postureig. D'aquesta manera creixia encara més als ulls dels admiradors.

Com explica Mila Segarra en la seva biografia, quan Manuel Azaña va visitar Barcelona, el president de la República es va sorprendre que Fabra –“el gramàtic”– fos més aplaudit que ell. I el mestre li va respondre: “La llengua catalana és molt important, i jo represento la llengua catalana”.

La gent del carrer coneixia Fabra i l'estimava. En el trajecte amb tramvia des de casa seva, a Badalona, fins a Barcelona, aprofitava per demanar als passatgers com deien una cosa determinada, i ho apuntava en una llibreta. Era un ídol popular, que sabia nadar i guardar la roba. Diuen que feia fer els paperots als altres, com ara a Nicolau d'Olwer i fins i tot a Josep Carner, i ell es reservava el paper del que donava consol a l'afectat, encara que l'ordre l'hagués donada ell mateix.

En les discussions normatives amb Antoni M. Alcover, el mossèn s'exaltava i s'enfadava, mentre que Fabra mantenia la contenció i les formes. L'actitud i els arguments de Fabra van acabar desmuntant Alcover, que el va anar a trobar per “fer les paus”.

Diuen que Fabra es delia pels pastissos que menjaven a l'IEC. Davant de tanta elegància i saber fer, no és estrany que, quan veia Joaquim Ruyra endrapar-los amb les ungles brutes, se li passés la gana, explica Pla en l'*homenot* dedicat a l'escriptor.

Un dels vessants poc coneguts del mestre va ser la seva gran afició a l'esport. Com a bon lletraferit, era un gran excursionista, però quan va viure a Bilbao es va aficionar a la pilota basca, i quan va tornar a Catalunya es va dedicar al tennis. Un home del seu temps, molt allunyat de la imatge dels eclesiàstics, tan presents en la història de la filologia catalana, el 1912 ingressa a la secció de tennis del FC Barcelona, el 1914 és un dels fundadors del Badalona Lawn-Tennis i el 1926 és nomenat president de l'Associació de Lawn-Tennis de Catalunya.

Un noucentista de cap a peus.

3 La gramàtica més nostra

David Paloma

El Punt Avui Cultura, 18/02/2018

<http://www.elpuntavui.cat/cultura/article/19-cultura/1340262-la-gramatica-mes-nostra.html?cca=1>

Les gramàtiques catalanes seran sempre nostres, i d'una manera especial ho serà la de Pompeu Fabra, que va escriure la gramàtica més nostra. Abans de Fabra, totes aquestes obres eren deutores del castellà i del llatí. N'és un exemple la primera gramàtica pròpiament dita, en paraules de Joan Solà: la *Grammatica cathalána embellida ab dos orthographías*, de Josep Ullastra, escrita el 1743. Ullastra va voler abocar en el català allò que sabia del llatí i del castellà.

També el castellà i el llatí fonamentaven el *Prontuario orthologi-graphico trilingue*, de Pere Màrtir Anglès, escrit també a mitjan segle XVIII. L'obra volia, al capdavall, ensenyar a escriure, lletrejar i pronunciar en llatí, en castellà... i en català.

El model de referència era sempre el llatí i el castellà: aleshores, amb una condescendència servil es presentava el català, si és que hi havia sort que l'autor es fixés en el català. "Un idioma cuio único defécte consisteix puramènt en ser incult". S'entén que la llengua era inculta perquè no tenia gramàtica escrita i publicada. Ben mirat, el que passava és que en aquella època la llengua no tenia bons gramàtics.

Les gramàtiques del XIX

Les gramàtiques catalanes del segle XIX seguien els manuals escolars corrents en llengua castellana, i això vol dir, entre altres qüestions, que s'inclinaven per les definicions generals enrevessades –algú ha dit inútils–, i també pels detalls

superflus. Per exemple: a la gramàtica d'Antoni de Bofarull i Adolf Blanch, de 1867, s'indicaven deu classes del substantiu: propi, apel·latiu, col·lectiu, verbal, simple, compost, primitiu, derivat, augmentatiu i derivatiu. Fins que va arribar Pompeu Fabra.

Totes les gramàtiques fabrianes van directes als fets. També la gramàtica de 1918: “Els éssers animats tenen sovint dos noms: l'un masculí i l'altre, femení”. I punt. I, tot seguit, els exemples: el femení de *nebot* és *neboda*, d'*alumne* és *alumna*, i d'*abat*, *abadessa*.

És ben coneguda l'anècdota del lingüista de Gràcia, que tenia en gran estima la gramàtica d'Antoni de Bofarull, de 1864, fins que un dia va llegir el següent en el paradigma de les conjugacions verbals: “*En el caso de encontrarse una voz que, por sujetarla á la regla, haya de parecer estraña ó combinada, prefirase siempre (y esto basta para resolverlo el buen sentido de cada cual) la que está en uso comunmente, aun cuando sea contra la misma regla*”. Fabra, lingüista per devoció i enginyer per formació, devia fer un bot perquè va deixar escrit que aquella “descoberta” li va fer caure la gramàtica de les mans. Primer calia ordenar la llengua i, després, modernitzar-la. Era urgent.

Arriba Fabra

Fabra va trasbalsar el panorama. Un adolescent genial –com ha escrit Sebastià Bonet– va trencar amb una manera de fer que procedia de les gramàtiques llatines per la qual la llengua que s'ensenyava era elitista i complicada. Un Fabra adolescent va apartar-se del llatí i va parlar l'orella al català parlat que sentia al seu voltant.

En la primera obra que va escriure, *Ensayo de gramática de catalán moderno*, va deixar clara la base de la revolució gramatical: el català parlat (el català que ara es parla), en oposició al català acadèmic. Aquest era feixuc i estrany per la distància que marcava entre la llengua oral i la llengua escrita. En canvi, el català parlat va començar a veure's com el català modern.

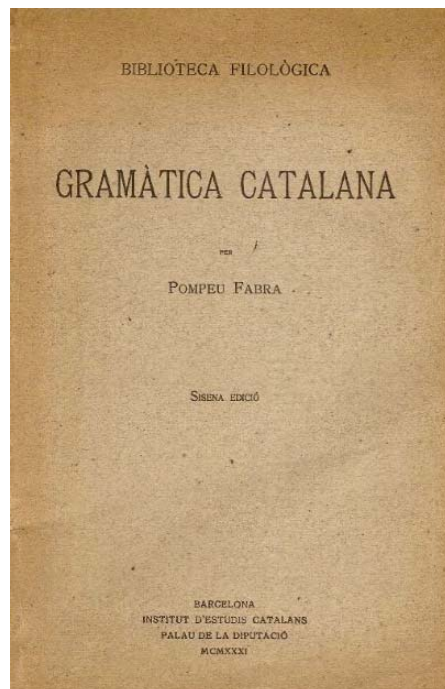
Tanmateix, la gramàtica més nostra no és l'*Ensayo*, que Fabra va publicar en castellà el 1891, anys després d'haver-la escrit. Tampoc no és la *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana* de 1898, època en què Fabra ja havia llegit els bons lingüistes europeus, com Jacob Grimm, Franz Bopp, Friedrich Diez o Wilhelm Meyer-Lübke. Ni tan sols la gramàtica més nostra no és la gramàtica de 1912, escrita en castellà i que Joan Coromines s'hi referiria molts anys més tard com “l'obra mestra de Pompeu Fabra”.

La gramàtica de 1912, que també Badia i Margarit va descriure com “l’obra més sòlida” del lingüista de Gràcia, es dirigia formalment als intel·lectuals espanyols interessats a aprendre català. A la primera frase del pròleg, Fabra hi va deixar anar un comentari com qui no vol la cosa: “...contados serán los españoles de lengua castellana que sientan deseos de conocer un idioma” que parlaven, en aquell temps, més de tres milions i mig de persones.

La gramàtica més nostra és, probablement, la de 1918. Només li podria fer perdre el lloc “la gramàtica dels mestres” (és a dir, dels professors de català), que va sortir publicada el 1956, vuit anys després de la mort de Fabra. Una diferència bàsica les distingeix: només la de 1918 va ser la normativa. I ho va ser durant gairebé cent anys, fins a l’aparició el novembre del 2016 de la gramàtica de l’Institut d’Estudis Catalans.

Un encert entre tants

El 1913 s’havien aprovat les *Normes ortogràfiques* i el 1918 Fabra va publicar la primera edició de la *Gramàtica catalana*. Dos mil exemplars per començar.

Fabra hi va saber presentar el codi gramatical oficial de la llengua, sense que la condició d’oficialitat no hi constés de manera explícita ni hi arribés a constar en cap de les set edicions que se’n van fer fins al 1933. Al final, van ser 25.000 exemplars publicats.

L’Institut d’Estudis Catalans va admetre implícitament el caràcter oficial de la gramàtica de 1918. Avui aquesta gramàtica compleix cent anys i potser, formalment, cent encerts dels quals en destaquem un de ben significatiu: la presència explícita del conjunt dels dialectes del català. Fabra i el grup de L’Avenç havien partit del català central amb arguments lingüístics i extralingüístics, però, amb els anys, Fabra va saber equilibrar la preferència inicial. I ho va fer amb la seva prudència habitual. Així ho expliquen Manuel Pérez Saldanya, Gemma Rigau i Joan Solà a les *Obres completes*. El fet és que, davant de casos d’estricta variació dialectal, Fabra els presentava en el mateix rang. Eren altres raons, com ara l’observació de la llengua clàssica, les que portaven a recomanar unes formes i no unes altres.

Vegeu també “Les rutes de Pompeu Fabra”, de David Paloma i Mònica Montserrat, *Serra d’Or*, núm. 698, febrer 2018

4 Pompeu Fabra: la vocació de construir una llengua nacional

Gabriel Bibiloni

El Temps, 20/02/2018

<https://www.eltmps.cat/article/3375/pompeu-fabra-la-vocacio-de-construir-una-llengua-nacional>

En aquest article em propòs d'analitzar els principis sobre els quals es bastí una obra gegantina, la seva evolució, alguna contradicció que el seu creador hagué d'afrontar i la seva vigència actual.

Fabra s'hagué d'encarar a tres dilemes: triar entre llengua culta literària tradicional i llengua parlada moderna, triar entre català central i una opció alternativa i triar entre català interferit del moment i català depurat d'interferència. Atesa la joventut de Fabra quan començà la seva obra, molt prest va haver de prendre posició davant cada un d'aquests dilemes. Potser aquesta joventut, enquadrada dins el moviment modernista, li feu prendre una posició arriscada respecte sobretot de les dues primeres qüestions, però que en tot cas marcà tota la seva trajectòria i la de l'estandardització del català modern.

Fabra, la llengua culta tradicional i els dialectes

Com a modernista i modernitzador, el jove Fabra —i els seus companys de *L'Avenç*— va decantar-se clarament per la llengua parlada moderna contra el català acadèmic tradicional que sortia de la tradició literària secular i que codificaven gramàtiques com la d'Antoni de Bofarull i Adolf Blanch. Aquell català en què s'escrivia *parlam*, *parlàs*, *parlassen*, *servecs*, *servecsa*, *escriga*, *nos diuen*, *los veig*, etc. En aquest sentit l'obra de Fabra és una ruptura, que representava uns avantatges de tipus funcional per a una bona part dels catalanoparlants, però també posava alguns problemes a la unitat de l'estàndard. La llengua acadèmica tradicional, allunyada dels usos de la capital, era unitària. La llengua parlada no, i la promoció de la llengua parlada portava irremeiablement a una certa fragmentació, com direm tot seguit. I aquest era un dilema de difícil solució. Donar continuïtat a la llengua culta tradicional havia de sacrificar la proximitat amb la llengua formal i la facilitat d'aprenentatge per a una bona part dels catalans, i modernitzar la llengua havia de sacrificar fins a un cert punt la unitat de l'estàndard.

Triada l'opció per la llengua parlada moderna, la cosa més simple era partir d'un dialecte, i el primer Fabra es decidí clarament pel català de Barcelona, so-

bre el qual bastiria la seva obra. El barceloní, tal com es parlava —castellanismes a part— esdevenia en el projecte de Fabra la base de la denominada llengua literària, dita avui llengua estàndard. Ho diu molt clar en un article de *La Vanguardia* el 1892: “El moderno catalán literario no ha de ser otro que el hablado, depurados su vocabulario y su sintaxis”. El català parlat a Barcelona, s’entén. Quan Fabra comença a publicar, molt jove, escriu *capiguer*, *capigut*, *sapiguer*, *sapiguent*, *sigut*, *dingú*, *hi (he)*, *dugues*, *altros*, *nostro*, etc., formes totes usuals a Barcelona en aquell moment. Aviat, i sobretot a mesura que el filòleg anava madurant, veié que calia afinar aquesta opció, esporgant formes barcelonines no convenients i obrint la codificació a altres varietats de la llengua, geogràfiques o històriques. Insisteix en aquest fet en múltiples ocasions. El 1907 exposa l’ideal d’una llengua basada “no en el barceloní d’avui dia, sinó un barceloní tot altre, deslliurat de castellanismes, influenciat per tots els altres parlars catalans, enriquit, refinat: el futur parlar de la futura capital de *Catalònia*”. I el 1919 constata que “el modern català literari, la llengua en què escriuen avui els nostres millors prosadors i poetes i en què apareixen escrites la gran majoria de les publicacions actuals, no és barceloní: tots els dialectes han contribuït a la seva formació, i en la seva estructuració el barceloní no hi té altra importància que la que té fatalment en tota llengua el dialecte de la capitalitat”.

L’evolució és evident, i també és evident que aquesta evolució cap a una concepció de l’estàndard obert a tots els parlars és un dels valors de l’obra fabriana. Però restava allò que és essencial: després d’establir-se una ortografia relativament vàlida per a tots els dialectes, en qüestions morfològiques el català codificat al Principat estava basat en el dialecte central i no en la continuïtat de la llengua literària tradicional. I això posava un problema als locutors dels dialectes perifèrics, potser descomptant els nord-occidentals, que han assumit les formes barcelonines, cosa que potser té relació amb la pertinença a la unitat política i administrativa de Catalunya. L’escull principal era la morfologia verbal, que presenta formes pròpies i bàsiques en cada dialecte. Hi havia esculls menors en altres aspectes de la morfologia, i també la variació geogràfica en el lèxic, però les diverses solucions ja se sap que aquí no són tan excloents com les variants morfològiques. L’opció de Fabra per la llengua moderna capitalina no deixà altra sortida que fer una adaptació de la normativa fabriana a les regions perifèriques, incorporant a la codificació les variants bàsiques de cada varietat, sobretot de morfologia verbal. Se n’encarregaren bàsicament Francesc de B. Moll a les Illes i els grans gramàtics valencians, Sanchis Guarner, Carles Salvador i Enric Valor al País Valencià. Això ha significat per al català l’existència d’una mena de diferents models regionals d’estàndard, un de ben fixat al Princi-

pat —per l'ús, els lingüistes i els correctors— i uns altres de més dispersos al País Valencià —on conviuen el model “tradicional” i unes noves opcions menys unitàries liderades per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua— i a les Illes Balears —on es constata la dificultat creada per les divergències entre illes. Aquesta fragmentació no impedeix el grau de normalitat a què pot aspirar actualment el català en els usos públics, tot i crear alguns problemes funcionals. En el camp administratiu, per exemple, a cada regió s'usa el model propi, perquè l'administració és autonòmica. Altra cosa seria si el català fos emprat amb normalitat per l'Estat espanyol. Ara, però, aquest es limita a fer-ne un ús escadusser i simbòlic amb dobles versions, una per al Principat i les Illes i una altra per al País Valencià. El nom —de la llengua— fa la cosa, o almenys fa alguna cosa. Fabra, que era ben conscient que l'abandonament del català literari *prefabrià* abocava a una certa fragmentació de la llengua literària —poc problemàtica quan només era això, literària— encoratjà en diverses ocasions el model que s'ha construït. En un text molt divulgat i comentat, el Mestre exhortava els valencians i els illencs a acostar-se als seus clàssics —en qüestions de morfologia entre altres— amb la idea de disposar de tres models de llengua literària que no presentarien més que petites diferències. Una idea que contrasta, però, amb la seva opció de separar-se ja no dels clàssics del Principat sinó dels autors principals del segle XIX. La diferència, rellevant, és que per als valencians i illencs l'acostament als clàssics propugnat i practicat no implicava distanciar-se de la llengua viva i per al Principat sí.

Malgrat tots aquests condicionants, Fabra va cercar l'equilibri entre les varietats de la llengua, actuals o històriques, i una integració de totes fins allà on creia que era possible. La codificació dels pronoms febles que ell va fer, per exemple, força allunyada dels usos populars barcelonins, és una mostra eloqüent de la cerca d'aquest equilibri. En aquest sentit consideram que l'obra de Fabra és absolutament vigent, malgrat les propostes de revisió que han sorgit darrerament, algunes dissimulades, en punts com els mateixos pronoms febles, per exemple. Perquè la revisió de l'obra fabriana orientada a cercar una major identificació amb la llengua del carrer, en la major part dels casos portaria inevitablement a més fragmentació. I, com deia el mateix Fabra, allò que ens cal és treballar la unitat: “Havem de voler que els dialectes visquin pel bé de la llengua literària, que incessantment té necessitat de recórrer a ells per al seu renovellament i creixença; però pensem que una llengua literària, una llengua nacional, és alguna cosa més que un conjunt de dialectes, i que tots els nostres esforços han d'endreçar-se a aconseguir-ne la més gran uniformitat possible” (*Els dialectes catalans i la llengua literària*, 1919).

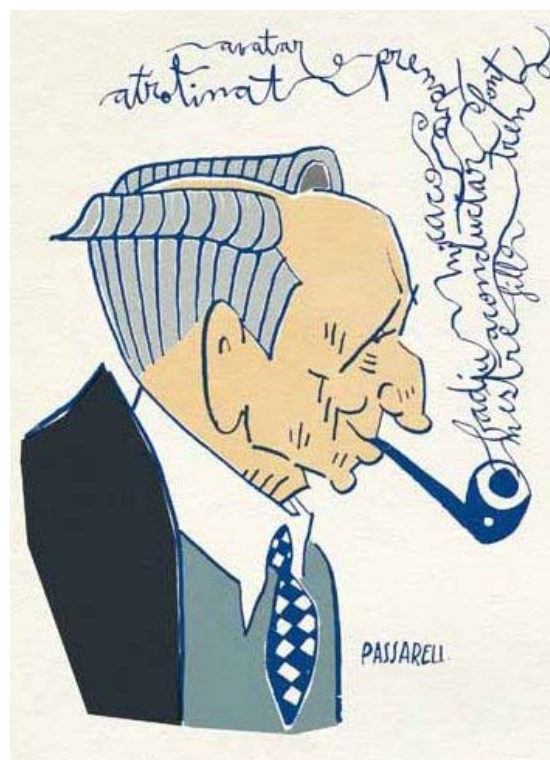
Fabra i la castellanització del català

Al començament del segle XX el català era una llengua que havia estat sotmesa a una forta interferència de l'espanyol de feia aproximadament quatre segles. La penetració dels castellanismes havia començat per les elits culturals, que ben prest abraçaren el castellà com a llengua de cultura, i s'havia anat propagant lentament a la llengua del poble. La castellanització s'havia intensificat a partir de la imposició de l'espanyol en el segle XVIII i amb la construcció de l'Estat liberal en el segle XIX, de vocació uniformadora. El castellà, a més, havia estat i era l'únic referent per a la innovació lingüística: tots els mots nous que anaven apareixent ho feien seguint el model castellà. Davant aquesta situació hi havia dues opcions oposades i un ventall de solucions intermèdies: o acceptar sense fer-ne problema allò que la història ens havia llegat o llançar-se a la construcció d'una llengua restituïda, restaurada o, amb paraules de Fabra, depurada.

Les dues opcions havien de portar a dues llengües radicalment diferents. El codificador optà clarament per la segona possibilitat, cosa que conferiria al procés d'estandardització del català modern un caràcter singular. La filosofia de Fabra es condensa en aquell principi enunciat per ell mateix: recuperar el català que hauria sorgit per una evolució espontània de la llengua medieval si aquesta no s'hagués vist després sotmesa a un procés de subordinació a una altra llengua. Els textos doctrinals de Fabra no deixen lloc a dubtes: no proposava la substitució d'una part dels castellanismes sinó de tots els que poguessen ser identificats. En rigor, la tasca de substituir els castellanismes deguts a la subordinació del català a l'espanyol implicava, i encara implica, la correcció de milers de mots o expressions. La tasca era immensa, i Fabra devia ser conscient que per a dur-la a terme calien algunes generacions. Dit això, resta sense explicar satisfactòriament la inclusió en el diccionari Fabra d'hispanismes que l'autor devia tenir identificats. En tot cas això mereixeria un altre article. Això a part, malgrat l'excel·lència de Fabra en el coneixement de la llengua, molt per damunt de tots els seus coetanis, la interferència lingüística era un objecte que només es començava a conèixer. Encara avui els lingüistes tenim camí per córrer en aquest camp. Per això la descastellanització del català és un objectiu assolit només en una part, i el rol del castellà com a referent de la innovació lingüística continua totalment operatiu, alhora que els professionals de la llengua han de lluitar contra el degotís de noves formes d'interferència en la fonètica, la sintaxi, el lèxic o la fraseologia. El projecte d'edificació d'un català deslliurat de la interferència s'ha fet, i encara s'ha de fer, enmig de grans dificultats degudes a la situació de manca de normalitat social de la llengua. Però així i tot els resultats obtinguts

són manifestes: entre el català del començament del segle XX i la llengua pública controlada actual hi ha una diferència concloent, i això és el resultat del projecte i de la feina sàvia de Pompeu Fabra.

La proposta descastellanitzadora de Fabra va tenir un suport popular extraordinari, fins al punt que ha creat en la nostra gent la percepció que un castellanisme sempre és una anomalia destinada a ser corregida. Una idea tradicionalment arrelada tant entre els lingüistes com entre els agents de la producció escrita i el públic en general. Val a dir, però, que darrerament aquesta unanimitat s'ha esquarterat i el debat sobre la interferència s'ha fet més complex. Al costat de la posició tradicional depuradora, i al costat dels qui proposaven una condescendència amb els castellanismes *antics*, ha aparegut una posició *funcionalista* que proposa l'acceptació de castellanismes quan simplement "cobreen una necessitat comunicativa". És evident que les suposades necessitats comunicatives no es poden deslligar de la visió del món que imposa la llengua dominant en una situació de subordinació. La subordinació lingüística és una subordinació mental, que fa que els parlants de la llengua subordinada pensin amb els motllos de la llengua dominant i necessitin tots els elements que posseeix la llengua dominant. Aquestes noves perspectives poden representar una porta oberta a l'entrada de castellanismes, i, de fet, aquesta obertura ja és practicada per la major part dels grans mitjans de comunicació, l'Acadèmia Valenciana de la Llengua i, més discretament, per la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. Per tot això es pot dir que hi ha un debat sobre la vigència dels principis fabrians en aquesta primera part del segle XXI. Amb tot el respecte a totes les posicions, i reconeixent la possibilitat que hi pugui haver ajustaments necessaris, som molts els qui consideram que els principis de Fabra avui són en general plenament vigents i que el seu projecte d'edificació d'un català deslliurat dels efectes de la subordinació, malgrat totes les dificultats, conserva tot el sentit.

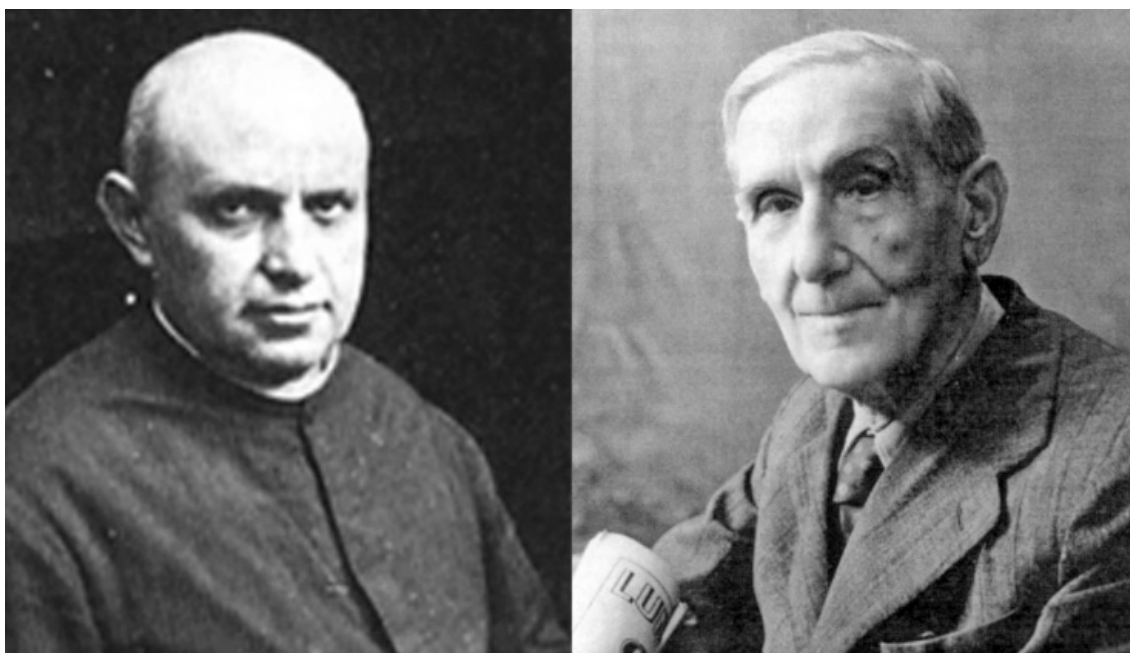
► Caricatura de Pompeu Fabra per Jaume Passarell

5 La topada de Fabra amb Alcover: la 'realpolitik' contra els ideals romàntics

Albert Pla Nualart

Ara, 18/02/2018

https://www.ara.cat/dossier/topada-Alcover-realpolitik-contra-romantics_0_1963603650.html

Ara fa un segle l'IEC publicava la gramàtica de Fabra que ha regit la normativa durant 99 anys, però aquell 1918 la Casa de Convalescència –que n'era i n'és la seu– vivia una escena força més ingrata: el descens de la famosa calaixera de mossèn Alcover per les escales de la institució enmig dels renecs del fogós canonge i les esporuguides mirades dels acadèmics. Era el final abrupte d'una progressiva desavinença amb Fabra: lingüística, però també temperamental i política. Fabra i Alcover s'havien conegut el 1901, poc abans que el primer marxés a Bilbao. S'havien cartejat i van topar per primer cop en el Congrés Internacional de la Llengua Catalana que Alcover, amb un gran suport institucional, va organitzar i presidir el 1906. El gracienc –tot i estar mig desactivat a Bilbao– va ser l'aixafaguitarres de les clericals ponències mallorquines. Aquell republicà descregut –amb claredat científica– va frustrar l'esforç del manacorí perquè el català recuperés la “puresa i galania” primigènies. Va demostrar que el pas d’“és vingut” a “ha vingut” o d’“he vist les noies” a “he vist les noies” no era, com sostenia Alcover, un aberrant hispanisme, sinó el resultat d'una evolució autònoma. “Si no fos estat per Fabra –es dolia el mossèn anys després– es

Congrés hauria redimit més de mitja sintaxi catalana”. I és que Alcover, després d’una llarga polèmica amb Menéndez Pidal, volia allunyar-se al preu que fos del castellà.

I, tanmateix, no va ser el retorn a la sintaxi medieval per descastellanitzar la llengua –una via de depuració transitada també per Fabra– la gran font del desacord. La fractura naixia de la mateixa pulsio que els havia dut a apassionar-se pel català. La d’Alcover era fruit d’un enlluernament romàntic per la diversitat. La de Fabra, d’una racional necessitat de posar ordre i unitat al caos. Arrencaven de pols massa oposats per arribar a trobar-se. Fabra partia del català parlat a Barcelona i, com a tot gramàtic, la diversitat més aviat li feia nosa. Malgrat la seva gradual obertura als dialectes, sempre va prioritzar el central en la construcció de la llengua general. Alcover partia de tots els dialectes i aspirava a fer-ne una síntesi composicional prioritzant els “més purs”. I això –amb un català que evoluciona, a partir del XV, convergint amb el castellà– vol dir els més aïllats: els balears. La gran acusació final d’Alcover és que Fabra basa la norma en el barceloní: un dialecte “putrefacte” i “sollat de castellanismes”. És la crítica que encara fan eminents filòlegs mallorquins al català de TV3.

Per a desgràcia d’Alcover, les llengües nacionals són sempre el resultat d’un cert centralisme, d’un cert domini d’un dialecte sobre els altres. Els ideals romàntics topaven, ineluctablement, amb la *realpolitik*. Els polítics volen resultats i no ideals, i els resultats els podia oferir Fabra. No és, doncs, una història de bons i dolents. El manacorí era intempestiu però noble. Si algú va actuar de sotamà –si algú no va consensuar–, va ser el gracienc. És molt reveladora, en aquest sentit, la carta que Fabra envia a Alcover el març del 1912 des de Bilbao: “Crec, com vostè, que convé molt que jo vingui a estar a Barcelona. Vostè i jo faríem feina profitosa i ens imposaríem; els punts a discutir els discutiríem vostè i jo sols, i un cop posats d’acord (que’ns hi posaríem) llavors no’ns caldria témer entrebancs de cap mena [...]. Vostè hauria d’empenyer a En Prat, sacudir una mica la seva calma, que’l temps passa i cal aprofitar-lo, puix tenim feina llarga”.

Aquest fragment epistolar –escrit en un català prefabrià– prova que aleshores era Alcover, i no Fabra, qui tenia el suport de Prat de la Riba, que hi confiava per proximitat ideològica (tots dos eren molt conservadors). Però també delata fins a quin punt Fabra es volia imposar –i no pactar– com a gramàtic. No és estrany: sabia que en sabia més i que la recerca de consensos esguerraria els seus projectes. Però això no fa menys qüestionable que, després que Alcover l’ajudés a tornar i l’acollís al naixent IEC, Fabra tirés pel dret en ortografia igno-

rant parcialment els acords i aplicant una política de fets consumats. Jugava a favor seu que el president de la Secció Filològica visqués a Mallorca: Alcover sovint no assistia a les reunions i les comunicacions es perdien. La crisi esclata el 1917 quan el *Diccionari ortogràfic* surt publicat sense que se celebrés la ponència que l'havia de sancionar. És a dir, saltant-se Alcover i el reglament de l'Institut. El cert és que els polítics del moment havien trobat en Fabra el gramàtic expeditiu que oferia resultats, i veien en Alcover una gran nosa. I van fer el que se sol fer en aquests casos: oferir-li un càrrec honorífic. Vaja, fer-lo fora. Josep Carner va tenir en tot això un paper poc lluït.

No tenint com a valedor Prat de la Riba –que va morir el mateix any–, Alcover peregrina per despatxos oficials i es va encenent. I ja som a l'escena inicial: el retorn a Mallorca de la calaixera. Però la topada va tenir epíleg, i aquest epíleg parla bé d'Alcover... i de Fabra. Després d'anys de publicar als seus *bolletins* exaltats libels antifabrians amb una ortografia dissident, l'any 1926 s'avé a saludar Fabra al seu despatx de l'Institut, i rep emocionat la seva abraçada. A finals d'aquell mateix any va sortir el primer fascicle del *Diccionari català-valencià-balear*. Va ser l'últim que no se sotmetia a l'autoritat de l'IEC. A partir d'aleshores, l'obra d'Alcover va contribuir a prestigiar i enfortir l'obra de Fabra.

6 L'obra mestra de Fabra

Jordi Llavina

Ara, 20/02/2018

https://www.ara.cat/opinio/jordi-llavina-obra-mestra-pompeu-fabra_0_1964803504.html

És ben curiosa i original, la cultura catalana! Petita com és –o mitjana, més aviat–, ha donat uns lingüistes d'una estatura excepcional. Antoni Maria Alcover, per exemple, que va tenir la pensada genial de compondre un diccionari, el *Català-valencià-balear*, que és una cosa única al món per la ingent i valuosíssima informació que conté. O el *monstre* Joan Coromines, autor de dos diccionaris monumentals, en diversos volums (l'etimològic i l'*Onomasticon Cataloniae*, i no hi compto l'etimològic castellà), per a l'elaboració dels quals una altra cultura hauria necessitat un equip sencer, competent i abnegat, de lexicògrafs. Fixeu-vos, encara, en Joan Solà, que va dedicar la seva existència, malauradament massa curta, a estudiar la nostra llengua des de diverses disciplines: sobretot la

lexicografia i la sintaxi, i que ens va donar obres lluminoses, que han contribuït enormement a fer més rica la nostra llengua.

M'ha vingut de gust consignar el nom d'aquests tres *homenots* a propòsit de l'Any Fabra, que celebrarem enguany, i que té com a comissari el professor Jordi Ginebra. Aquest 2018 fa 150 anys que va néixer el Mestre, 70 que va morir i també en fa exactament cent que va publicar la *Gramàtica catalana* (el 1918), que encara és la base de la nostra gramàtica normativa. No podem dir, esclar, que gràcies a Pompeu Fabra comença l'estudi de la llengua: Alcover –amb qui, per cert, el barceloní no va tenir una relació gaire fluida– és anterior. Però sí que Pompeu Fabra representa un símbol rotund: ell és qui es va encarregar de convertir una llengua antiga i rica que patia el desori de qualsevol llengua no reglada en una de moderna, hàbil per a l'estudi de qualsevol matèria. No debades el senyor Pompeu ha estat considerat el *seny ordenador de la llengua catalana*.

► Il·lustració de Salvador Lloa

Per a mi, com per a tants altres amants de la llengua catalana, el nom de Fabra s'associa inevitablement al seu diccionari. D'un diccionari se'n sol dir obra *de consulta*: això és, aquella mena d'obres que no llegim de punta a punta, sinó que obrim de tant en tant, quan no sabem el significat d'una paraula. Tot i això que dic, hi ha hagut alguns grans escriptors, com Josep Maria de Sagarra, que han confessat haver-lo llegit de la A a la Z, i més d'un cop, com si es tractés

d'una novel·la que ens ve de gust rellegir. L'autor de *Vida privada* hi prenia un gran delit, i hi aprenia –va admetre– paraules noves (ell, que diríeu que sempre les sap totes!). “L'obra mestra de Fabra”: així va qualificar el nostre diccionari fundacional en un article de 1933. En el mateix paper, encara afirmava: “No hem d'oblidar mai, i no ens hem de cansar de repetir, que el més alt exponent de glòria que posseïm és el nostre idioma. I que, si com a poble hem de comptar en el món, no serà per les vociferacions i les anècdotes estèrils dels polítics, sinó per tot el que representi una ànima i una cultura autèntiques”.

El DGLC és un *llibre de llibres*. I podríem dir que inclou tota la resta de títols i de textos, escrits o per escriure: llibres de poemes, de memòries, manuals d'instruccions, obres de teatre, novel·les, assajos, prospectes... I això és així perquè un diccionari de definicions, conservant les paraules de la llengua, conté, en germen, tots els llibres possibles, tots els textos imaginables. Quan aquest es va publicar, l'any 1932, molts escriptors el van rebre com una autèntica benedicció. El meu exemplar n'és la vintena edició, de 1985. La primera, com s'acaba d'apuntar, era del 32. La segona, ben significativament, de 1954. Entremig es va produir, a Espanya, una guerra fratricida, els vencedors de la qual van encruelir-se, i de quina manera!, amb la llengua que aquest benaurat volum mirava de preservar (un destacament militar va destruir, malèvolament però vana, les planxes del diccionari). Perquè Fabra, molt més que Espriu, va viure per salvar-nos els mots!

¿De quin altre llibre –de versos, de teatre, novel·la...– en diem no pas pel títol, sinó pel nom de l'autor? Aquest patracol no és el DGLC, sinó el *Fabra*, a seques. El meu ja no té tapes, de tant com l'he masegat, i el llom mostra tot de filets groguencs de la goma seca de l'enquadrernació. No té tapa, però sí que en té: vull dir que un dia es va desencolar, i ara l'hi poso per sobre, per no veure'n la tripa nua. El fet és que el consulto molt poc, ja, perquè tiro sempre d'internet. En això, s'hi ha guanyat molt, les coses com siguin: poder consultar qualsevol diccionari virtualment, sense haver de despenjar el volum de la lleixa, ni haver de respirar la pols que inevitablement s'hi posa...

Jo no he llegit mai el *Fabra* com si fos una novel·la. Però segur que, si comptéssim les meves hores de lectura, és el llibre amb el qual he passat més temps a la meva vida. L'afició a consultar diccionaris em ve del meu avi Joan, que era un malalt d'enganxar retallons de diari en els diccionaris que tenia a casa, amb la intenció d'anar-ne actualitzant determinades veus (fragments d'articles, sobretot, d'Albert Jané). Llibres tan gruixuts com aquest agafen gestos, com els vestits. El meu *Fabra*, ignoro per què, sempre té tendència a obrir-se'm per la

pàgina 945 (ara, al cap de tants anys, hi trobo l'explicació: aquesta plana coincideix amb un canvi de plec. Qualsevol llibre és un aplec de plects, que s'enquadenen plegats, si em passeu el joc de paraules: cada un, si no vaig errat, forma setze pàgines). Doncs bé, al capdavant d'aqueixa pàgina es defineix la paraula *gutaperxa*: "Substància gomosa, semblant al cautxú, que s'obté d'un arbre de la família de les sapotàcies (*Palaquium gutta*), la qual, a la temperatura de l'aigua bullent, esdevé tova i capaç de prendre qualsevol forma, que conserva tenaçment quan és freda, usada principalment com a aïlladora de l'electricitat". Com la nostra llengua, que és una mica com la gutaperxa.

7 Pompeu Fabra, artífex del català literari modern

Joan A. Argenter

El País, 20/02/2018

https://cat.elpais.com/cat/2018/02/19/opinion/1519067173_933093.html

Aquest dimarts fa cent-cinquanta anys que va néixer Pompeu Fabra, l'home que va encapçalar, en gran part va executar i en bona mesura va acomplir el procés de codificació del català o, per dir-ho com a ell plauria, l'elaboració de la llengua literària moderna. Sumàriament, això significava dotar la llengua escrita d'una ortografia unificada i universalment acceptada, d'una definició preliminar de la seva estructura gramatical i d'un inventari lèxic que havia d'incloure un desenvolupament terminològic i neològic, és a dir, dotar-la dels instruments que n'havien de fer una llengua apta a les necessitats expressives d'una societat moderna, urbana i avançada –apta, ben entès, per a la civilitat, per als nous costums, per a les arts i per a la ciència.

Aquest procés s'inseria en el projecte de construcció nacional promogut per la burgesia industrial il·lustrada de l'època amb el suport massiu del catalanisme d'arrel popular. Els avatars de la història havien interromput la funcionalitat de la llengua catalana en certs àmbits des del segle XVI, però aquesta mai no havia deixat de ser la llengua parlada per la gent –al mas, al taller, a la botiga, a la fàbrica i a casa: aquells al·ludits industrials tancaven tractes en català, per bé que lliuraven albarans, factures i correspondència en castellà, l'única llengua escrita que els havia ensenyat l'escola.

La Renaixença del segle XIX havia representat la represa del català com a llengua autònoma en escrits literaris; l'èmfasi era en la recuperació funcional: el

compromís amb la forma de la llengua emprada era cosa de cadascú i objecte de litigi públic. A les acaballes del segle, el debat sobre la llengua havia esdevingut un debat sobre la seva imatge escrita, sobre l'ortografia catalana.

Fabra mateix va entendre la comesa de construir una llengua literària comuna com una “acció patriòtica” –a l'èxit de la qual tothom estava cridat i se n'esperava el compromís: els escriptors i homes de lletres de primer, però també la gent culta i el poble ras– i no era estrany llegir-li expressions com “ortografia nacional” i altres. De preferència, s'hi referia com l'obra de “redreçament” i de “depuració” del català.

La idea d'un redreçament de la llengua remet a la percepció que en algun moment de la història se n'havia torçat l'evolució espontània per raons exògenes a la comunitat de parlants, per la intrusió abassegadora d'altres llengües, i calia, doncs, reorientar-la mitjançant un procés conscient d'intervenció –un “acte de voluntat”–: una planificació lingüística, en diem avui. La idea de la depuració remet a la percepció d'un català embastardit que calia esporgar d'elements aliens (majoritàriament castellanismes), sobretot quan aquests no aportaven res que el català mateix no oferís, sigui perquè es podia recórrer al cabal de recursos expressius de la llengua antiga o de les varietats dialectals vives sigui perquè es podia confiar en les possibilitats de creixença interna de la llengua, mitjançant els mecanismes regulars de formació de mots i de nous girs gramaticals.

Llegits avui, els paràgrafs anteriors demanen potser alguns aclariments. Ens és familiar el concepte de “llengua nacional”, però pot sobtar-nos l'adjectiu referit a una ortografia, i també entendre'n la reforma com una activitat “patriòtica”. És en part el llenguatge de l'època i el reflex de l'època: la d'una Catalunya dinàmica socialment, econòmicament i culturalment, i amb la voluntat d'esdevenir una realitat política autònoma i lliure –d'una Catalunya que s'emmirallava en les nacionalitats europees emergents del segle XIX i en manllevava l'argumentari.

S'equivocaria de mig a mig qui inferís que Fabra havia de sostenir posicions polítiques conservadores. El seu republicanisme, la seva sensibilitat social, el seu compromís cívici i la seva posició en favor de les llibertats i la democràcia enmig de règims monàrquics, dictatorials, republicans i enfront de sedicions feixistes i ocupacions militars –que de tot va conèixer en vida i va pagar amb l'exili–, són tan innegables com les seves conviccions nacionals.

Fabra no podia donar als catalans i als catalanoparlants una llengua que no els havien pres mai, malgrat els intents persistents a banda i banda del Pirineu, però els la va endreçar i els la va acréixer en capacitat expressiva i en elegància.

cia. Tampoc no els va retornar l'antiga llengua de cultura de l'època medieval –de Ramon Llull, d'Ausiàs March, de Bernat Metge–, sinó una llengua literària moderna, un instrument homologable amb què podien concórrer en el concert de les nacions europees. I això ho va fer fonamentant l'obra en la seva expertesa lingüística –triar les millors opcions que li oferien els coneixements filològics del moment: una qüestió tècnica–, en la consciència d'estar realitzant una obra d'abast nacional i amb convicció patriòtica –una qüestió de substrat ideològic individual posat al servei del col·lectiu–, i en la capacitat de gestionar conflictes –que n'hi hagué: tota reforma lingüística mou passions– i de promoure el consens –una qüestió d'autoritat moral– entorn d'unes propostes l'èxit de les quals residia més en el fet que la societat les fes seves que en la coherència i la justificació interna –virtuts per les quals són admirades, altrament.

Els qui, adversaris del catalanisme a Madrid o a Barcelona, retreien a Fabra que havia “fabricat” un català modern “artificial” o que havia “ressuscitat” una llengua morta, haurien hagut d'adonar-se que –en aguda observació de Pierre Vilar– “com més l'obra fos considerada artificial, més significatiu seria enregistrar-ne l'èxit”.

De la reforma ençà, la riquesa de la creació literària en català –en prosa i en vers, en obres de ficció i d'assaig–, de la traducció literària i científica –en termes quantitatius i qualitatius–, d'estudis en les més diverses branques del saber, del periodisme i altres expressions culturals és deutora de l'obra fabriana i testimoni de la seva eficàcia.

8 Pompeu Fabra i la catalanofonia

Joan Veny

Ara, 20/02/2018

<http://rodamots.cat/escreix/magi-camps-un-polsim-de-sucre-ingravid/>

Avui fa cent cinquanta anys que va néixer Pompeu Fabra. A aquest propòsit, serà escaient –crec– parlar de la seva complicitat amb la catalanofonia, que designa el territori on es parla català. L'obra ingent de Fabra, oportuna, sàvia, clara, de qualitat, posseeix diversos valors entre els quals sobresurt la concepció integradora de la llengua, la recerca d'un compromís entre catalanofonia i estàndard. Així com el francès o l'italià van basar el seu model culte en un dialecte, el francià o el toscà, respectivament, perquè el mosaic de la llengua històri-

ca era abruptament variat i, per això, era difícil la formació d'una koiné, el català, en canvi, oferia una remarcable homogeneïtat en la seva llengua històrica, formada de dialectes constitutius, hereus *in situ* del llatí parlat a l'angle nord-est de la Península, i de dialectes consecutius, conseqüència dels ulteriors repoblaments, que rebien del nord un dialecte "fet", sense els quatre segles d'elaboració que tenien els constitutius.

Coneixedor Fabra d'aquesta particular situació i de la profunda adhesió dels parlants, sobretot perifèrics, a la seva varietat, no va basar la reconstrucció lingüística, després de segles de convivència amb una llengua imposada, en un dialecte, sinó que va endegar un model de llengua participatiu, una mica federal, com ja deia J. Fuster (1953) i he oït a catalanistes estrangers, on funcionés la possibilitat d'opcions i tots els parlants s'hi sentissin representats; unes opcions seleccionades, garbellades segons criteris de tradició, genuïnitat, àrea d'ús, expressivitat, etc. El coneixement que posseïa de la llengua antiga li va fer rebutjar elements sense prestigi en la llengua escrita, com, per exemple, la iodització o l'article dit salat que, tot i formar part del codi col·loquial balear, mai van tenir carta de naturalesa en la *scripta* insular al llarg dels segles. I en el lèxic, més ric que els mecanismes fonètics o gramaticals, s'imposava un aplec i selecció treballosos. En una llengua farcida d'interferències, calia pouar en la llengua antiga i triar els elements més adequats, per retrobar la genuïnitat i l'esperit de la llengua. I també calia girar els ulls cap als dialectes incontaminats per formar un corpus viu i respectuós tant amb el català central –el menys "dialectal" dels dialectes– com amb els altres dialectes. Fabra no havia estat en contacte directe amb usuaris de tot el domini lingüístic, com havien fet Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll, però va suplir aquesta mancança pouant intensament en l'anomenat *Diccionari Aguiló*, que havia dirigit amb Manuel de Montoliu: d'aquesta font va extreure materials diatòpics per al seu diccionari, molt més abundosos del que s'ha dit i que farien callar els crítics que l'acusaven d'un suposat centralisme. Els meus recorreguts per gazofilacis lèxics antics i moderns m'han portat a anàlisis comparatives del *Diccionari Aguiló* i el *Diccionari general* de 1932 i m'ha sorprès la profusió de formes dialectals d'aquell inventari: hi trobareu elements diatòpics de les Illes, València, el Matarranya, el Segrià, la Cerdanya, el Conflent, etc., com ara *búcar*, *bitè*, *aranya de forat*, *a trompons*, *tenderol*, *tirany*, *fer la grèmola*, *gicar*, *garranyic*, *tenir bona garra*, *garbejar*, *ganyol*, *ganyó*, *ganyada*, *gambirol*, *flocar*, *estormia*, *esfarinar*, *escorniflaires*, *escarxar-se*, *collada*, *badaluc* i un llarg etcètera.

Arran de l'exili de Prada, Fabra entra en contacte amb el català rossellonès i s'enamora de paraules com *envermenat* (ple de cucs), *a l'encop* (alhora), espe-

llir (descloure's), etc., fins a catorze unitats, que va enviar a l'Institut per a la seva inclusió en la segona edició del *Diccionari general*. Els seus responsables, però, amb un esperit més restrictiu que el del Mestre, només en van acceptar la meitat. Aquesta actitud oberta, inclusiva, generosa cap a la variació diatòpica coneixia una llarga tradició a casa nostra: O. Pou (1580) agermana formes valencianes amb gironines (alzina/carrasca); P. Torra (1640) inclou mots centrals al costat d'occidentals (llombrígol/melic), i el mateix tarannà el trobem en diccionaris posteriors com el d'Esteve *et alii*, el quintilingüe, el de Labèrnia, el de Rovira i Virgili. També Moll a les Balears i Sanchis Guarnier a València assajaran amb fortuna una acomodació de la normativa general a les especificitats d'aquests dos grans dialectes. L'edició de 1995 del *Diccionari de la llengua catalana* ampliarà notablement l'anterior nòmina de diatopismes i la Secció Filològica de l'Institut, conscient de la importància, en la vida moderna, dels mitjans de comunicació orals, ha elaborat unes propostes d'estàndard oral que constitueixen unes normes que orienten sobre la bondat de particularitats utilitzables en un àmbit restringit i compatibles amb l'equivalent més general: aquesta estratègia contribueix a satisfer l'adhesió dels parlants a la seva varietat i, alhora, a salvaguardar formes genuïnes, dotades de tradició i/o expressivitat.

En aquest cent-cinquantè aniversari del naixement de Pompeu Fabra és just recordar aquest aspecte de la seva obra, encarant una llengua flexible amb la seva unitat.

9 Fabra: imprescindible en el passat, perdurable en el futur

Teresa Cabré

La Vanguardia, 20/02/2018

<http://www.lavanguardia.com/cultura/20180220/44929383768/fabra-imprescindible-en-el-pasat-perdurable-en-el-futur.html>

Avui Pompeu Fabra hauria fet cent cinquanta anys. La Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans vol recordar, precisament aquest dia, fins a quin punt va ser important la tasca que Fabra va fer per a la llengua catalana.

Fabra va ser en la seva època una persona imprescindible. El context històric de començament del segle XX en el qual va emprendre la tasca de codificació de la llengua catalana va ser crucial. Poques vegades conflueixen la voluntat, l'oportunitat i la possibilitat. L'època d'esplendor econòmica deguda a la indus-

trialització i a la voluntat d'un poble d'esdevenir autònom va conduir a la creació de la Mancomunitat de Catalunya sota la insigne figura d'Enric Prat de la Riba, aleshores president de la Diputació de Barcelona. Catalunya no tenia estat, sinó que formava part de l'Estat espanyol; però en l'imaginari col·lectiu la condició d'estat va existir gràcies a la lúcida visió nacional de Prat de la Riba, que va aconseguir de crear un espai polític i administratiu econòmicament viable i culturalment idiosincràtic. La Mancomunitat va esdevenir, així, el marc que va permetre crear el 18 de juny de 1907 una institució com l'Institut d'Estudis Catalans, l'ens que va catalitzar la recuperació del patrimoni cultural per mitjà de l'estudi científic i d'una tasca de difusió social de la llengua. La creació de l'Institut l'any 1907 va ser empenya per la voluntat de Prat de la Riba de disposar d'un organisme d'alta recerca que vetllés pel patrimoni cultural. També hi va tenir un paper significatiu l'èxit que va assolir el I Congrés Internacional de la Llengua Catalana, que el 1906 va reunir a Barcelona la major part dels filòlegs catalans i molts d'estrangers amb l'objectiu d'analitzar el català des d'una òptica científica, com a sistema lingüístic diferenciat de les llengües de l'entorn, però alhora pròxim a les altres llengües romàniques per la seva arrel comuna.

Aquest espai polític i econòmic específic duia aparellat un element indispensable d'identificació: una llengua pròpia, única per a tot el territori. Per a aquesta tasca, Prat va comptar amb una institució, l'Institut d'Estudis Catalans, i amb una persona rigorosa, perseverant i lleial: Pompeu Fabra i Poch. I a l'entorn de Fabra, els membres de la Secció Filològica creada el 1911.

La tenacitat de Fabra i el seu tarannà dialogant van fer possible que la diversificació ortogràfica i gramatical de l'època esdevingués un codi unificat i funcional. La publicació de les *Normes ortogràfiques* el 1913, de la *Gramàtica de la llengua catalana* el 1918 i del *Diccionari general de la llengua catalana* el 1932 van assegurar la base necessària perquè el català fos una llengua apta per a totes les funcions.

Però la presència de Pompeu Fabra no va acabar aleshores ni ha acabat encara. L'esperit de Fabra i la seva concepció de la llengua continua planant en la tasca de la Secció Filològica actual. Les eines lingüístiques que avui dia condensen la normativa de l'Institut són també fabrianes: la mirada al conjunt de la llengua, la flexibilitat en la manera de prescriure i la integració de les varietats territorials, sense perdre de vista, però, els límits necessaris ni el sentit de la unitat lingüística. Per aquesta pervivència, Fabra és ben present en la normativa representada avui pel *Diccionari de la llengua catalana* (1995, 2007), la *Gramàtica de la llengua catalana* (2016) i l'*Ortografia catalana* (2017).

El dia que Pompeu Fabra hauria fet cent cinquanta anys haviem de recordar la magnitud de la seva tasca i la grandesa de la seva figura. Va representar la fortalesa, el rigor i la visió adequades per a “salvar” la llengua catalana d’allò que hauria pogut esdevenir si no s’hagués intervingut en el decurs natural de la història: una llengua híbrida, desconjuntada, cada cop més reduïda a la comunicació oral informal i, doncs, progressivament allunyada de les llengües de cultura. Avui, que celebrem l’aniversari de Pompeu Fabra, és imprescindible que recordem un cop més que, en no “abandonar mai ni la tasca ni l’esperança”, va fer possible que, malgrat les vicissituds, la llengua catalana sigui avui plenament viva, una llengua per a una realitat que defensarem amb la mateixa tenacitat que Fabra va actuar.

10 Cent anys de fabrisme al País Valencià

Vicent Pitarch

Levante-EMV, 20/02/2018

<http://www.levante-emv.com/opinion/2018/02/20/cent-anys-fabrisme-pais-valencia/1681540.html>

Avui fa cent cinquanta anys que va nèixer Pompeu Fabra. La seua personalitat ha quedat per sempre definida com a geni ordenador de la llengua catalana, una condició més convincent com més distant i profunda és la perspectiva des de la qual ens endinsem en l’obra fabriana. Considerada aquesta en la seua dimensió estrictament acadèmica, ens descobreix un dels grans lingüistes europeus del segle XX, alhora que, enfocada amb paràmetres nacionals, ens mostra Fabra entre les fites senyeres de la nació catalana a l’època contemporània. Totes dues magnituds, lingüista i patriota, prou que les va exaltar Joan Fuster i abans havien enlluernat el petit cercle de joves nacionalistes valencians que emergia fa ara cent anys.

Precisament, sobre la influència que Fabra va exercir damunt el valencianisme del seu temps vaig fer públiques unes notes sota el títol [Pompeu Fabra, l’autoritat admirada pel valencianisme](#) i en la circumstància commemorativa present he de reivindicar un text centenari fabrià que aviat esdevingué un escrit insígnia en el procés de recuperació de la consciència nacional dels valencians. El text és conegut pels seus mots introductoris: “Dèiem una vegada a un escriptor valencià”, i va aparèixer a *Nostra Parla* (1918), l’òrgan de l’entitat que aplegà Bofill

i Mates i Pompeu Fabra, així com Almela i Vives, A. Pizcueta o Sánchez Gozalbo, aquests tres signataris de les Normes de Castelló.

Per tal de contextualitzar el text és rellevant el viatge a València que, l'any 1915, feia Pompeu Fabra, acompanyat de mossèn Frederic Clascar –tots dos fundadors de la Secció Filològica, de l'IEC– amb l'objectiu de contribuir a la promoció de la llengua, sobretot mitjançant el foment de la lectura. Degué haver-hi alguna mena de connexió directa entre aquest viatge i els concursos de lectura de la Joventut Valencianista i de la Secció Valenciana de Nostra Parla, coetanis, convé tenir-ho present, de la decisió de l'alcalde de València, Faustí Valentín, d'incloure a totes les escoles del municipi l'ensenyament de la llengua del país, una iniciativa que hom va envejar a la mateixa Barcelona. I a l'hora que Fabra publicava el *Diccionari ortogràfic* (1917) i la *Gramàtica catalana* (1918), Carles Salvador llançava la consigna d'adoptar el model de la Protectora de l'Ensenyança Catalana, mentre que el seu amic i també membre de Nostra Parla, Bernat Ortín, publicava la *Gramàtica valenciana* (1918), un vademècum escolar, producte admirable de la reforma fabriana.

Definitivament, fa cent anys Pompeu Fabra publicava “Dèiem una vegada a un escriptor valencià”, un article modest per la brevetat –tan sols consta de tres paràgrafs– i exempt de pretensions –ni tan sols portava títol–, però també un model d'eficàcia didàctica i de doctrina catalanista contundent. Reproduït diverses vegades, fou una guia que va orientar pels camins que conduïren feliçment a les Normes de Castelló i que continua activa al si del moviment actual de l'escola valenciana, una garantia de fidelitat i compromís del País Valencià amb el fabrisme.

El text “Dèiem una vegada a un escriptor valencià” el vam reproduir a l'**InfoMigjorn** 1.346 (10/10/2017), [que podeu llegir aquí](#) (núm. 3). Us recomanem que l'escolteu, amb la veu de Pompeu Fabra mateix, a la web de la [Ruta Pompeu Fabra](#), on diu “Escolta la veu del mestre”.

11 Pompeu Fabra i la unitat de la llengua

Jordi Mir

Segre, 20/02/2018

https://www.segre.com/noticies/opinio/col_laboracio/2018/02/20/pompeu_fabra_la_unitat_la_llengua_39962_1126.html

Avui fa cent cinquanta anys que va néixer Pompeu Fabra. Un segle i mig que ha estat absolutament decisiu per al redreçament de la nostra llengua i col·locar-la en el rang que li pertoca dins la família de les llengües llatines. És un fet reconegut que Fabra va ser l'artífex de la depuració i la codificació que van permetre aquest procés, però en aquesta escaiença és oportú de fer patent la importància del valor que hi anava aparellat, que és la unitat de la llengua.

Una unitat que Fabra va veure sempre com un objectiu bàsic i que ja va deixar ben explícit en el seu discurs com a president dels XX Jocs Florals de Lleida de l'any 1915.

En aquell moment, decisiu per a l'afermament de les bases que havien de fixar la llengua, ja es planyia que fins llavors cada escriptor "resolia a sa manera els múltiples problemes de lèxic i de gramàtica que s'anaven suscitant". En conjunt, el seu parlament va ser una apologia de la necessitat prioritària de la unificació ortogràfica.

Ja des d'abans, però sobretot des de Lleida, ell va demostrar sempre que tenia clar quins eren els límits geogràfics de la nostra llengua i que calia vetllar perquè aquesta unitat s'estengués per tot el territori. Fabra, a més d'un bon caminador i excursionista que es va complaure a trepitjar el país d'una manera puntual, també el va recórrer en un sentit ampli amb la voluntat de prendre contacte amb totes les particularitats lingüístiques.

Sempre amb objectius relacionats amb la llengua –conferències, cursos, actes cívics i patriòtics– va ser present a moltes poblacions catalanes, però també va conèixer bé l'estat de la llengua al País Valencià, on va anar almenys cinc vegades, i a Mallorca, que va visitar en dues ocasions.

A més, és clar, de la seva presència a la Catalunya del Nord, on el destí el va portar els sis darrers anys de la seva vida, però que ja havia trepitjat el llunyà estiu del 1891 amb motiu d'una excursió amb Jaume Massó i Torrents, Joaquim Cases-Carbó, Enric Morera i Enric Granados a la comarca del Conflent.

La seva presència al sector nord-occidental de Catalunya va ser, diguem-ne, escadussera, ja que al marge de la seva anada a Lleida només hi ha constància concreta d'una conferència a Balaguer el dia 19 d'abril del 1937, al Saló

d'Actes de les Escoles, sobre *Normes pràctiques per aprendre gramàtica catalana*.

Així i tot, d'ocasions de comprovar els trets lingüístics d'aquella zona pirinenca en va tenir, però, en les successives assistències als coneguts campaments Fabra-Arnalot que van tenir lloc des de l'any 1927 al 1935 alternativament a la vall de Marimanya, d'Isil, a la Solaneta de Monestero i al Planell de la Trapa, d'Espot, a l'Estany Llong, de Boí, i al Pla de Boet, d'Àreu.

Els diversos sons d'una llengua rica com la nostra li van arribar, doncs, de viva veu del nord al sud i de llevant fins a ponent i els va saber incorporar a una normativa que havia de ser única però apta perquè ens la féssim nostra tots els catalanoparlants.

Ell ens va donar l'eina i, en regraciament i honor seu, l'hem de saber mantenir i transmetre.

12 'Il miglior fabbro?' Fabra

Sebastià Alzamora

Ara, 20/02/2018

https://www.ara.cat/opinio/sebastia-alzamora-il-miglior-fabbro-pompeu-fabra_0_1964803501.html

Posats a llegir diccionaris, reconec que em divertesc més amb els que esmenta Jordi Llavina al seu article –el *Diccionari català-valencià-balear* de mossèn Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll (el que tots coneixem com “l'Alcover-Moll”, fins al punt que més d'un estudiant s'ha pensat que li parlaven d'un sol senyor que es deia Alcover-Moll) i amb les dues titàniques meravelles que ens va regalar Joan Coromines, el *Diccionari etimològic i complementari* i l'*Onomasticon Cataloniae*– que amb el *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra. Les obres d'Alcover-Moll i de Coromines són, per dir-ho així, més literàries, més creatives, més properes a l'esperit lleugerament àcrata del també inesgotable *Dictionary of the English language* de Samuel Johnson. Però això és així només per un motiu, i no és que Fabra no fos també creatiu, sinó que era, sobretot, un obsés de l'eficàcia. I ho va ser tant, d'eficaç, que amb el seu diccionari i la seva gramàtica va aconseguir un prodigi: assegurar la pervivència i la salut d'una llengua que, en el moment en què ell va començar a treballar-hi, estava molt més a prop de la desaparició que de la continuïtat. I va ser tan eficaç que va aconseguir també el que subratlla el doctor Veny, amb qui en Llavina i

jo tenim l'honor de compartir pàgines avui: una llengua vàlida i útil per a tots els seus usuaris, siguin de la geografia i de l'origen que siguin. Una llengua, com diu Veny, que és flexible (això és, que s'adapta i ofereix solucions a tothom) però que no perd mai de vista la seva unitat, amenaçada en temps de Fabra i encara avui per brutes i baixes politiqueries en què ara no perdrem el temps.

Per posar un exemple gruixut del que vull dir, apuntaré al cas de la literatura. Sense Fabra, la literatura catalana moderna senzillament no existiria. Ni com la coneixem ni de cap altra manera: ras i curt no existiria, i prou. Abans de la normativa fabriana, la literatura catalana encara havia estat capaç de produir colossos com Verdaguer, Maragall, Costa i Llobera o Alcover, és cert. Però no hauria resistit gaire més temps així: més d'hora que tard s'hauria disgregat en un galimaties de models i contramodels que haurien fet inviable la construcció d'una literatura del segle XX que fos reconeixible com a tal. Amb el seu diccionari i la seva gramàtica, Fabra va establir el català que ha servit perquè fessin les seves obres Mercè Rodoreda i Llorenç Villalonga, Joan Sales i Vicent Andrés Estellés, Gabriel Ferrater i Blai Bonet, Joan Vinyoli, Joan Fuster i Maria-Mercè Marçal, Josep Carner, Salvador Espriu i Joan Brossa. Ha estat el català que ha servit per expressar-se a escriptors radicalment diferents i d'estètiques sovint oposades, i és el català que ens serveix avui i ens servirà molt de temps, amb les reformes puntuals que la Secció Filològica de l'IEC consideri oportunes, als que bé o malament seguim i seguirem fent literatura en aquesta llengua. Mestre Pompeu: de Salses a Guardamar i de Fraga a Maó, tots els escriptors en català us estem per sempre agraïts.

13 Per què és tan important el nou portal Pompeu Fabra?

Jordi Badia i Pujol

VilaWeb, 12/03/2018

<https://www.vilaweb.cat/noticies/per-que-es-tan-important-el-nou-portal-pompeu-fabra/>

El [nou portal Pompeu Fabra](#), presentat la setmana passada a l'[Institut d'Estudis Catalans](#) (IEC), conté la versió digital de les seves [Obres completes](#).

El portal –una iniciativa conjunta del IEC i la Universitat Pompeu Fabra, amb la col·laboració de la Direcció General de Política Lingüística del Departament de Cultura de la Generalitat– és una de les novetats cabdals de l'Any Fabra, amb motiu del 150è aniversari del seu naixement.

Portal Pompeu Fabra

La digitalització s'ha fet sota la direcció de M. Teresa Cabré, presidenta de la Secció Filològica. N'ha estat coordinador Lluís de Yzaguirre i Maura, amb la col·laboració d'Ester Pedreño, i hi ha participat el Servei d'Informàtica del IEC. Mila Segarra, membre de la Secció Filològica, ha estat l'autora dels texts sobre Fabra.

La idea de digitalitzar i publicar a internet tota l'obra de Fabra és un pas extraordinari per a difondre-la. Fins ara, per llegir o consultar tots aquests materials calia disposar dels volums fragmentaris que s'han anat editant o reeditant en el curs dels anys, o bé dels nou volums de les *Obres completes*, editats entre els anys 2005 i 2013, que contenen també material inèdit i estudis aprofundits de cada llibre. D'ara endavant, qualsevol interessat per l'obra, la vida o l'època de Pompeu Fabra hi tindrà accés. I no tan sols això, sinó que podrà fer-hi consultes o cerques amb molta facilitat i amb modalitats diverses, com veurem tot seguit.

Tres sistemes de cerca: un tast

Els responsables del portal destaquen que conté deu mil pàgines escrites per Pompeu Fabra. I ens posen a l'abast tres sistemes per a consultar tot aquest material:

- A partir d'un [formulari](#), on podem escriure un mot o seqüència de caràcters i, encara, seleccionar en quina classe d'obra volem fer la cerca (assaigs, cursos...).
- Restringint-la a unes [obres](#) concretes, és a dir, escrivint el mot que ens interressi i, alhora, marcant l'obra o obres on volem fer la cerca.
- A partir de la [llista íntegra de les obres digitalitzades](#). És un sistema que farà servei si hom pretén llegir obres senceres o parts extenses d'una obra.

Amb el [primer sistema de consulta](#) podem precisar molt la cerca. Vegem-ne un exemple.

L'any passat, amb la publicació de la nova *Gramàtica de la llengua catalana*, l'Institut d'Estudis Catalans va acceptar la locució temporal *a mitjans de*, que al-

guns considerem un (mal) calc de la castellana *a mediados de*. Doncs bé, amb la cerca informàtica és fàcil de comprovar què en diu Fabra. Escrivim 'mitjans' al quadre de cerca (el sistema no permet de cercar 'a mitjans de' com voldríem) i obtenim una llista de vuit obres on hi ha aquest mot. I encara, de cada obra, les pàgines concretes. Així doncs, podem comprovar ràpidament que Fabra no va fer servir mai (ni, encara menys, recomanar) 'a mitjans de'. En canvi, si cerquem 'mitjan' podrem veure que és l'única forma que fa servir, tant en les seves notes o cartes com en els exemples de les gramàtiques. Per acabar d'arrodonir la consulta, cerquem 'mediados' i veurem que el mot surt només en dues pàgines. Obrim la primera ([p. 658](#) de la *Gramática de la lengua catalana* del 1912) i podem llegir què hi deia Fabra: 'Nótese: *A mitjant setembre. A mediados de Septiembre.*' És clar, doncs: Fabra no recomanava ni acceptava 'a mitjans de'.

El [segon sistema de consulta](#) és molt útil quan sabem bé què cerquem i on volem anar-ho a trobar.

Imaginem-nos que pretenem saber què deia Fabra d'una qüestió controvertida: la negació inversa, mal anomenada 'doble negació'. És a dir, si una frase com 'Mai no vindrà' és més aconsellable o menys que 'Mai vindrà'. Podem fer la cerca escrivint el mot 'negació' i seleccionant una desena d'obres de la llista completa (si hi pensem una mica, veurem que n'hi ha prou i de sobres si marquem les gramàtiques, els cursos, els estudis gramaticals i les *Converses filològiques*). El resultat és el següent: el mot 'negació' surt en quatre obres i, en total, en disset pàgines. A tot arreu ens diu si fa no fa la mateixa cosa, molt ben resumida en aquesta observació del llibret *Les principals faltes de gramàtica* (1925):

Pareu esment que els mots *res, ningú, cap, enlloc, mai, gens* i *tampoc* no són mots negatius. Únicament s'esdevé que, sols, serveixen per a expressar una negació.

A la *Gramàtica catalana* de 1918-1933 –la gramàtica oficial fins l'any passat– ho exemplifica així (la negreta és nostra; les majúscules, de Fabra):

Ningú ens ha vist. Res us dirà que ja no sapigueu. Cap d'elles vindrà. Mai diuen el que pensen. Enlloc l'he trobada. Millor, però: Ningú NO ens ha vist. Res NO us dirà que ja no sapigueu. Cap d'elles NO vindrà. Mai NO diuen el que pensen. Enlloc NO l'he trobada.

Finalment, si opteu pel [tercer sistema de consulta](#), és a dir, a partir de la llista íntegra de les obres, podeu llegir o descarregar-vos llibres sencers. Per exemple, és un luxe poder assaborir les [Converses filològiques](#) (que ocupen tot el volum 7). Aquests articles, que Fabra va publicar sobretot durant els anys vint a

la *Publicitat*, ens ajuden a fer una aproximació precisa als criteris (i els dubtes) que van guiar la tasca de normativització fabriana.

Us recomano molt vivament que entreu en el volum 9 ("[Textos i materials](#)"). Hi trobareu, d'entrada, escrits d'abans de la reforma lingüística, encara del segle XIX, i podreu veure com escrivia Fabra 'abans de Fabra'. Però sobretot trobo que és un material magnífic per a copsar l'amplitud de tasques i la capacitat intel·lectual del Mestre. Hi podem trobar des de reports sobre l'activitat dels col·laboradors de tots els Països Catalans per a l'elaboració del *Diccionari* fins a cartes o discursos amb contingut polític, escrits als anys trenta com a president de l'entitat catalanista Palestra. Per atzar, he anat a parar a un article molt actual. S'intitula "La finalitat patriòtica de Palestra", que va sortir a la *Publicitat* l'1 de març de 1932. Comença així: 'Passem avui per una depressió del catalanisme?' Tot l'article és una anàlisi sense concessions, que acaba dient:

El nostre moviment nacional manca encara d'una sòlida base en la consciència de molts catalans. Tot sovint les seves manifestacions no són més que l'escuma d'un entusiasme fugisser. Palestra voldria representar un to de major severitat dins el nostre nacionalisme: contra aquell cofoisme tan freqüent entre la gent del nostre poble voldria oposar un esperit d'exigència amb nosaltres mateixos per al propi millorament; posar de relleu les nostres tares per superar-les. Res de cofoisme. Res de llacets. Res de sentimentalisme. Conèixer-nos, esmenar-nos, enfortir-nos. Treballar pel futur.

És només un exemple per a entendre que la tasca i el gran compromís de Pompeu Fabra anava molt més enllà de l'estudi i l'endrega de la llengua.

Propostes de millora

Al portal hi ha digitalitzats, en total, [trenta-tres llibres o aplecs de material](#) de Pompeu Fabra: des de la bibliografia essencial –com ara les gramàtiques, les *Converses filològiques*, l'epistolari i les normes ortogràfiques– fins a escrits ignorats i fins i tot inèdits.

A l'hora de fer propostes de millora, hi trobem a faltar elements orientadors per al lector. Per exemple, al volum 9 («[Textos i materials](#)») cada escrit va encapçalat d'una fitxa on s'indica, entre més dades, en quin diari es va publicar i la data. Els noms de les publicacions no es reproduïen sencers, sinó solament la sigla (*LP* és la *Publicitat*, posem per cas). Doncs l'usuari no pot consultar enlloc la llista de sigles, si no és en les *Obres completes* en paper.

Per una altra banda, seria molt recomanable que el lector pogués tenir unes instruccions de cerca. En teoria, s'ha de poder cercar qualsevol cadena de ca-

ràcters, però hem provat d'escriure 'a mitjan', per exemple, i l'intent ha estat infructuós. No sabem –ni sabem on consultar-ho– si hi ha cap sistema per a fer una cerca de més d'un mot.

Hauria estat molt interessant, creiem, d'integrar en aquest portal tot el material que conté l'[Espai Pompeu Fabra](#), especialment les [quinze mil fitxes manuscrites](#), de les quals parlem més avall.

Finalment, ens hauria agradat també que s'hagués digitalitzat el cinquè volum (el *Diccionari general de la llengua catalana*) i els estudis dels especialistes en Fabra que precedeixen cada llibre aplegat. El qui vulgui llegir aquests texts haurà de consultar les *Obres completes* en paper.

Les *Obres completes*: una gran feina d'un gran equip

Aquest nou portal és una excusa per a parlar de les *Obres completes* de Pompeu Fabra, una feina ingent dirigida pels gramàtics i membres del IEC Jordi Mir i Joan Solà (qui no va poder veure tota l'obra publicada, car morí l'any 2010, tres anys abans d'editar-se el darrer volum). Juntament amb un ampli equip de col·laboradors, durant més d'un decenni van investigar, ordenar i editar l'obra de Fabra, fins llavors dispersa i difícil de consultar.

L'equip amb què van comptar els directors era integrat per una trentena d'especialistes, alguns del renom de Badia i Margarit, Germà Colón i Joan Veny, per exemple. Heus ací el contingut de cada volum, amb la relació dels filòlegs que va tenir cura de cadascun:

- Volum 1: Gramàtiques de 1891, 1898 i 1912: Antoni M. Badia i Margarit, Joan Martí i Castell, Joan Julià-Muné, Sebastià Bonet.
- Volum 2: Sil·labari. Gramàtiques de 1918, 1928, 1929 i 1941. Cursos orals: Maria-Rosa Lloret, Joan-Rafel Ramos i Josep González-Agápito.

- Volum 3: Articles erudits. Gramàtica francesa i anglesa: Joan Mascaró i M. Teresa Garcia Castanyer i Max W. Wheeler.
- Volum 4: Obra ortogràfica i manuals divulgatius: Mila Segarra i Albert Rico.
- Volum 5: *Diccionari general de la llengua catalana*: Germà Colón i Joan Veny (aquest volum no s'ha inclòs en el nou portal digital).
- Volum 6: Gramàtiques i traduccions de teatre: Manuel Pérez Saldanya, Gemma Rigau, Joan Solà, Enric Gallén i Mila Segarra.
- Volum 7: *Converses filològiques*: Joaquim Rafel, Joan A. Argenter, Josep Murgades, Maria Toldrà i Antoni Tobella.
- Volum 8: Epistolari i curs de llengua catalana per correspondència: Jordi Manent i Jordi Mir
- Volum 9: Textos i materials. Cronologia general. Recepció de l'obra i la figura de Fabra: Josep Murgades, Georg Kremnitz, Francesc Vallverdú, Albert Jané, Jordi Mir i Anna Pineda.

I encara més material per a fabristes: les fitxes manuscrites

A la xarxa hi ha moltes webs dedicades a Pompeu Fabra. N'és un exemple l'[Espai Pompeu Fabra](#), creat per l'Institut d'Estudis Catalans, que conté, entre més materials, un magatzem informàtic amb gairebé [quinze mil fitxes manuscrites](#), aplegades per Jordi Mir. Ell mateix explica la importància d'aquestes fitxes:

La publicació del [Diccionari Ortogràfic](#) el 1917 i la [Gramàtica catalana](#) el 1918 deixava l'IEC davant un repte important per a completar la normalització de la llengua. Calia un diccionari general, però aquesta obra, prevista des de l'origen, requeria una dedicació que costava d'impulsar.

Una situació adversa –la Dictadura establerta el 1923– havia d'afavorir la solució d'aquest afer pendent. El maig de 1924, per una decisió política pròpia d'aquell moment, Pompeu Fabra va ser destituït de la Càtedra de Llengua Catalana que ocupava des de 1912 i, davant l'opció d'aprofitar el temps que li quedava lliure, es va dedicar intensament a redactar personalment, en milers de fitxes manuscrites, el contingut de l'anhelat diccionari.

Vegeu també, del mateix autor i en el mateix mitjà, [Deu llibres \(i alguna sorpresa\) per a saber qui era Pompeu Fabra](#) (20/02/2018), reproduït a l'[InfoMigjorn 1.365](#) (27/02/2018).

14 Més sobre Pompeu Fabra i l'Any Fabra 2018

- ▶ Neus Nogué Serrano, [150 anys del naixement de Pompeu Fabra](#) (blog *En altres paraules*, 20/02/2018)
- ▶ Antoni Puigverd, [A la tomba de Fabra](#) (*La Vanguardia*, 26/02/2018)
- ▶ Bel Zaballa, [Els últims anys de Pompeu Fabra, amb l'exili més present que mai](#) (*VilaWeb*, 19/02/2018)
- ▶ Valèria Gaillard, [Rere les petjades del mestre](#) i [L'exili "trist" del Mestre](#) (*El Punt Avui*, 18/02/2018) i [Un símbol de perseverança](#) (26/01/2018)
- ▶ [Auca de Pompeu Fabra](#), de Joan Vilamala (reproduïda a *El Punt Avui* Cultura, 18/02/2018)
- ▶ M. Teresa Gibert i Perotti, [Pompeu Fabra, jubilat](#) (*Ara*, 20/02/2018, publicat originàriament a la revista *Meridià* el 1938)
- ▶ Bernat Puigtobella, [Pompeu Fabra, vós feu anys, però no us feu vell](#) (*Núvol*, 22/02/2018)
- ▶ Ignasi Aragay, [Carles Riba i Pompeu Fabra mai van defallir](#) (*Ara*, 17/02/2018)
- ▶ [La vida i miracles de Pompeu Fabra protagonitzen els nous dictats en línia de la Generalitat](#) (*Racó Català*, 15/02/2018)
- ▶ Quim Torra, [El ciutadà Pompeu Fabra](#) (*Ara*, 18/02/2018)
- ▶ [Debat: el català d'ahir, d'avui... i de demà](#), Conversa amb dos fabrians destacats, Mila Segarra i Jordi Ginebra, i el cap de Llengua de l'Ara, Albert Pla Nualart (*Ara*, 18/02/2018)
- ▶ Antoni Bassas i Jordi Mir, ["Gràcies Fabra, i vetlla'ns des de Prada"](#) (*Ara*, 18/02/2018)
- ▶ [L'acte inaugural de l'Any Pompeu Fabra reivindica el català com a llengua per a tothom](#) (nota de premsa, Generalitat de Catalunya, 22/02/2018)
- ▶ Maria Rodríguez Mariné, [Una gramàtica per dir-ho tot](#) (*Ara*, 18/02/2018)
- ▶ [Pompeu Fabra, el menhir i els arbres](#), un e-book de Mònica Boixader (*Núvol*, 21/02/2018)
- ▶ Miquel Àngel Pradilla, [L'entorn sociopolític d'un intel·lectual admirat](#) (*El Temps*, 20/02/2018)